

JAN PLESTENJAK

IZ CIKLA »RAZBIČANA UPANJA«

REQUIEM

(Obletnica smrti mojih treh bratov, strica in bratranca)

3. I. 1942 — 3. I. 1943

Danes je leto dni, odkar so odjeknili streli in so padli moji bratje France, Jože in Lojze, moj stric in bratranec, ne da bi nam trohico svojega testamenta zapustili. Begunje — Kalvarija slovenskega naroda na Gorenjskem — skrivajo njihove grobove; morda je tam zdaj sneg, morda robidovje obrašča prepojeno zemljo, kjer leže skrušena mlada življenja.

V večnost, v tisto prečudno daljo, ki ji ne vemo začetka in ne konca, so odšli, mi pa se trapimo za žicami in čakamo in smo brez moči, kot da bi ne bilo krvi v naših žilah.

Vendar se mi zdi, da mi vseh pet govori iz grobov in da me roti: Ti si še živ! Vsak utrip srca naj ti spregovori uporniško besedo, tako, kakršna je zamrla na naših ustnicah tisti trenutek, ko smo se od krogel zleknili v neprostopoljne grobove!

Čujte me France in tvojih devetero otrok, čujte me Jože, oče dvoje sirot in Lojze in stric Jernač in Ti, neboljeno petnajstletno junaško dete: Kako Vam je? Danes je krvi nič koliko in danes niso požgane samo Vaše hiše. Vasi lajajo k Bogu, k pravici in resnici, ki je pa ni! Morda je z Vami umrla? Ne! Vi ste jo zalili in mora zrasti velika in lepa, kakršno sanjamo za žicami vsak dan in vpijemo po zdravju, ki ga za nas hrani le svoboda, vsa rdeča od vaše krvi.

Lučko Vam bomo prižgali, vtihotapljeno rdečo lučko, ki naj kot simbol izgori za Vas, nam naj bo pomnik in klicar: Kri za kri! Obljubljamo Vam, da bomo zbrali pota, ki nas bodo združila v tisto tisočletno hrepenenje, ki je izzve-nevalo v soglasje svobode hiš in duš, teles in mučenikov.

Ob tej lučki Vas prosimo, vzemite to našo skromno molitev na svoje grobove. Ko bo pa Vaš in naš čas zapel, bakljo si bomo prižgali ob Vaši krvi in šli na pot neoskrunjeni svobodi nasproti, ki bo slovenska, s krvjo pridobljena, naša in nikoli več opljuvana.

Počivajte z zavestjo, da smo z Vami! Kolikor je še moči v nas, jo bomo danes okrepili ob Vas.

Zbogom!

(Brano v Campo concentramento Chiesa nuova-Padova, dne 3. jan. 1943 ob 12. uri ponoči).

VERNIH DUŠ DAN

(2. nov. 1944)

»Bratje, težkó in mrzló vam je
zdajle pod zemljó!«
»O, nam je lahkó, nam je topló!
Brez hrupa in brez jedkega obupa
teko v brezbrežje dnevi pod zemljó.
Saj smrt je lepa, v cvetje je odeta!
Sicer pa, preden danes je mladost spočeta
in preden ji je slast krvi do duše razodeta,
ji že gomila je nekje načeta!«

MATERI

Mati, vem, da tvoja siva leta
pesem dela, žrtve in ljubezni dih prepleta,
mati, vem, da kar nam svet obeta,
je kakor vonj, ki mre v pomladi cveta.
Mati, vem, da malo si dobrot užila,
da vsako leto si grenkejšo kupo spila,
Bogu in ne pa svetu svoje si gorje tožila
in križ s smehljajem vse viharne dni nosila;
za vse nas in za očeta si molila,
pa če le kdo, le ti si zdravja nam sprosila,
pelina sebi, nam pa med točila.
Da vsaj za rojstni dan bi vsake grenke misli se znebila
in da bi leta sonca, blagoslova in radosti ti sledila,
to molim in bom vsak dan molila.

BILO JE...

Sama sva ostala na razpotju
in mati je tiho jokala.
Bala se je daljine sveta,
ki je zijala pred mano.
»Ne hodi!« morda bi rada dejala,
pa je molčala.
In se mi je roka njena približala,
mehko, topló me na čelu pokrižala,
križ poljubila, v kri zaznamovan,
zagrnila obraz in se v kamro skrila.
Morda je slutila, da bo sinko hodil križev pot
in nosil križ, ki mu ga je svetnica poljubila.

Danes matere ni!
Draga, ti se približaj mi s sladko rokó,
ti me pokrižaj z brezgrešno rokó,
s poljubom križ mi blagoslovi
in spet mi s križem bo na pot lahkó.

PROŠNJA

Rad bi na stezo, rad bi na cesto,
zbogom gluho in brezdušno mesto —
rad bi v samoto, mati, na tvoje srce,
rad bi topline, rad bi tvoje roke.

Rad bi k tebi, da, kako sem sam, povem,
da tebi grehov in zablod se izpovem
in ti mi brez pokore in kesanja,
brez trdnih sklepov, darovanja,
odvezo daš za danes, za poslednji čas
in od srca strpinčenega odvališ mi kamen
in rečeš v znamenju ljubezni: Amen!

MATERI

Mati, nocoj sem spet sam!
Kako je s teboj?
Danes vse so poti mi zasnéžene,
misli od slutenj prebolnih zamrežene,
z meglo očem so zastrti razgledi,
umrla je volja, mladost in ljubezen,
le v dušo ubito so uprti pogledi.
Mati, na mojih suhih ustnah umrl je smeh
in v duši tesno je kot nosil bi smrtni greh.

Pri meni je zdajle temno,
saj sveti mi tuja luč!
A vendar, ko v vratih se zgane ključ,
za hip se mi srce razvname,
mladost, ljubezen vame plane!
O, kje je greh in kje so stare rane,
ker, kadar mi utajena solza kane,
mi s prta kot od smrti
krvavo rdeča roža vstane.

Mati, nocoj sem spet sam!

Kako je s teboj?

Jutri morda poti ne bodo zasnéžene,
in jutri misli nič več zamrežene.
Jutri, mati, bom romal k tebi,
saj zdaj mladost, ljubezen čutim v sebi,
zdaj nisem sam!

In zdaj je dan!

Na mizi rdeče rože mi cvetó
in k tebi, mati,
rože in ljubezen in mladost
na božjo pot gredó.

IZ TEH DNI

Na njive mojih sanj je sneg zapal
in rože ledene so se na okna obesile,
vran se je s smreke k soncu pognal,
v mrazu so se peroti povesele.

In zdaj ni sanj, ki bi me opajale,
v srečo bežečo bolno me zavajale;
rože ledene so v srce se vselile
in v dušo črnega vrana zvabile.

Črni vran v duši, v srcu ledene rože,
daj mi sonca, o dobri bože!

NOČ

Trenutek postoj!
Ali ne čutiš težine noči,
ki nad nama negibno visi?
Ali ne slišiš, kako pada zvezd sijaj
v najin zasanjan raj?
O, ali ne vidiš, kako se mesec opoteka
in kot nebeška reka
v slapovih kolobari mesečina
na najin tihi kraj?
Trenutek postoj!
Nocoj so vrata nebeška odprta
in z zvrhano mero Bog milost deli!
Joj, kako bi do njega,
ko pa težina noči nad nami visi
in nama dušo, zvezd sijaj duši!

O bog, že to je milost, ki mi roka tvoja jo deli,
dovolj je, več srce si ne želi!

OBČUTJE

Jaz sem sam!
Ni ga pod soncem mi brata,
če sprejmó me, odpro se tuja vrata,
pokaže roka tuja pot,
odkaže tuja za čez noč mi kot. — — —

Zdaj pa je na Zelenici mehkó,
in zdaj je pod brezo morda topló,
tam je deviško beló,
tja, tja zdaj moje misli gredó.

Draga, kaj so se čez noč
tvoje misli tam kopale,
vse bele in prečiste počivale,
da je pod brezo in pod hrasti tak beló?

O, zdaj pa nisem sam!
Na mehkem in belem pod brezo ležim,
na mehkem, na zemljici dobri spim,
ki tiho in boječe mi sanje šepeče:
»Ohladi si rane skeleče,
saj sem ti sestra in sem ti mati,
kri si od moje krvi!«

In breza nad mano trepeče,
bisere siplje na moj spokojeni obraz.

O, morda ni več daleč čas
in bom spal pod zemljo!
V objemu sestre in matere mi bo toplo
in bela odeja iskrila se bo nad menó.

ZA ŽELJAMI

Zakrij mi s sladko dlanjo oči,
da spet se napijem moči!
Nocoj, nocoj grem za željami,
srce ukazuje, pa če za gorami
se čudežni cvet mi rodi!

Zakrij mi s sladko dlanjo oči!
Presvetle, prevroče so mi noči.
V neslutenem žaru naj cvet zagori!

Rad bi skopnel v opoju strasti,
sit sem samote in ubitih dni,
o čudežni cvet, daj, čašo odpri,
srce mi je močno, naj v tebi zgori.

NE POMNIM VEČ...

Ne pomnim več poljuba,
za drhtljaje ustnic več ne vem,
morda mi je v življenja skriti knjigi
ukazano, da jaz ljubiti več ne smem.

Saj ljubil bi — srce mi je bolno — polno!

Pa meni se ustnice vsake odmikajo,
nikdar se dobre roke ne dobrikajo
in kadar bi iz dekliških oči
utrinek sijaja iz skritega raja rad,
se mi umikajo.

In zdaj sam v samoti trepetam
in čakam, da vihar me razdivjan
kot ranjenega ptiča vrže kam!

SPOZNANJE

Pomlad sem pokopal že davne dni,
za grob pa ne vem,
In če bi vedel in zvedel zanj,
utrujen bi legel vanj.

In zdaj je jesen
in iščem grob moje pomladi,
saj v njem je ljubezen, so moje sanje
in vanje tvoj obraz sem tkal v presladki nadi,
pozabil pa v omamni sem nasladi,
da vsaki vabi
je smrt utisnila nevidni svoj pečat.
In zdaj so večno mrtve moje sanje,
zdaj čakam,
da mrtvi svoj obraz zagrebem vanje.

JESEN

Draga, ne vem kako prebijaš dneve,
ne vem, kako ubijaš čas, ki nad teboj visi,
ne vem, kako se v srcu ti zbudi,
ko romam jaz in romaš ti v jesenske dni?
Veš, listje rumeni
in mene vse tesni krog duše razbolele,
preštevam dneve, vse prekmalu mi uvele
in tipljem s trudnimi rokami
za srečo, ki je daleč za mejami
in iščem src, ki ni jih več med nami.
Večer kot sladka dlan mi na očeh počiva,
besedo slišim svojo: jaz sem sam!
Obupno čakam, od nikoder ni odziva,
da čisto sam sem, le to znam
in spet se iz teme v temo peham.

JESENSKE ROŽE

Na jesenski dan sem ti rož nabral,
rumenih, rdečih sem ti dal,
zelenja, od šipka krvavega kipenja
izpod šumenja brez in smrek sem ti nabral.

In zdaj boš odšla!

In rože bodo same ostale,
odšla boš, nanje, name pozabila,
predaleč boš, da jih bi ti zalila;
samota jim bo kri, zelenje spila
in rok ne bo več, ki so jih nabrale,
ne ustnic tvojih, ki so se smehljale.

Jaz pa s skritimi solzami
iskal bom za meglenimi gorami,
da najdem korakov tvojih sladko sled.

BOLNIK

Noč mi je kalnih sanj v dušo nalila
in zdaj sem bolan;
draga odšla je in me čez noč zapustila,
da zdaj sem bolan in sam.
Pota do nje so zabrisana, ni je steze do nje
in nič ne ve, da sem bolan;
in njene misli so v zvezde zarisane,
zanje ne znam
in ona ne ve, da sem sam.
Nad mano je noč kot črn baldahin razpeta
in duša v njej trepeče kot ranjen ptič ujeta
in čakam sonca, ki za daljnimi obzorji
se raje brati s tajnostnimi morji,
kot da bi čez gore se vzpelo,
me samega in bolnega objelo ter ogrelo.
Na mrzlo okno trka megleni dan,
o, draga, jaz sem sam — bolan!

RESIGNACIJA

Jaz sem v ječi, v sladki ječi zaprt!
Na zapuščeno dlan oprt
gledam oblake, ki se nad mestom vozijo,
gledam črne vrane, ki nad hišami krožijo.

Oh, kako dobro je biti zaprt!
Vsaka stena mi kot rodna sestra šepetaje:
»Daj se predrami!«
Vsaka senca kot plaha misel trepetaje:
»Predaj se omami!«
In od koder že veter pihlja,
od povsod mi pozdrav kaplja.
In zdaj srce se spet smehlja
kot včasih, ko draga mi rekla je:
»Pridi! Velja!«

VSTAJENJE

V sanje vkoval sem tvoj obraz,
v srce sem zaklenil vse misli nate.
»Ljubi!« tak je moje duše ukaz
in srce in sanje k tebi gredo kot v svate.

Zdaj je pomlad in se rože razcvetajo,
v njihove čaše mi misli-čebelice letajo,
vse, kar je bolnega bilo, v vrisk mi pregnetajo,
dušo in kri mi z divjim opojem prepletajo.

In zdaj je jesen, zamé pa pomlad!
Prej bolne roke zdaj rože objemajo,
iz kipečih čaš si ljubezni zajemajo
in vsak cvet me kot brat ima rad!
O, meni je dobro, ker mi pozvanja pomlad!

UTRINEK

Na pot, kjer se je sonce vozilo,
so se zvezde obesile!
Na pot, kjer moje dekle je hodilo,
so se rože razvesile.

Pa bi rad zvezdo utrgal z neba,
rožo utrgal za naju oba,
rožo in zvezdo za težke dni!

Pa se je zvezda utrnila z neba
in je roža ob poti izdahnila
in zdaj, kaj bi za naju oba
za težke dni in temne noči?

IZPOVED

»Pojdi!« so rekli pred leti
in natrpan z nasveti
romal sem na daljno pot.

In me je zalotil večer
in me je ujela noč,
pred mano pa daljna temna pot!

Z rokami tipal k gluhim sem zidovom,
v temo gozdovom tožil sem bolešt,
do zvezd in do nebeških cest
utrual sem oči — spoznal, da luči ni
in da na gredah mojih upanj
se tema gosti.

Skozi temo in meglo
k zidovom tvojim je oko zašlo
in dala si mi lučko v rokó
in zdaj, ko grem v temó,
v roki drobna lučka mi trepeče.
Lučka? Morda le srce od sladke sreče?

VEČER

Danes nagiblje dan,
draga, ostani pri meni!
Veter divja čez ravan,
draga, sam sem, daj me objemi!

Tam zadaj hrasti šume
in breze si češejo v vetru lase;
v deviške dlani si mesečino love
in jo sipljejo v najino trudno srce.

SPROŠČENJE

Večeri so sladki kot poljub deklet,
jaz pa zaklet umiram,
s seboj in se z Bogom prepiram
in sem kot Krist na križ razpet.

Pa zame še ni določeno, da bi omahnil
in brez krvavega testamenta:
»Dopolnjeno je!« dušo izdahnili.
Jaz sanjam čas, ko se bom s križa snel
in se kot vranec splašeni čez plotove vzpel
in tebe, mati, tam v daljavi vso močno
v mračnjavi mrazov in gozdov objel
in ti v poljubu razodel,
kako sem še zmerom kri tvoje krvi,
puntarske krvi za te kajnevske dni,
preden nam nova zarja ne vzplamti.

PISMO

Skozi zastore gorá oko te ne more zagledati,
preko zastorov mejá srce ti ne more povedati,
kar me že dneve dušeče duši.

Predaleč si mi!

Veter se nad hišami in smrekami podí,
oblake vidim, vihar jih mimo zvezd drvi
in z bičem kaže pot jim v daljine tuje
in tuli, vrhove upogiba in slabiče bore ruje.
In tam za viharjem v dalji za gorami si ti!
Povej mi, kadar se vam v mrakove zgosti
in nobena lučka na nebu ne zagori,
če srce ti ne vzdrhti?

Morda?

Na Zelenici kot nekdam hrasti šume,
osamljene na oknih tvojih rože ledené,
ker nič jih ne pobožajo tvoje roké.

LAHKO NOČ

Na okna trkajo zvezde srebrne
in zdaj in zdaj se katera utrne,
na ceste mesec sence riše
in od hiše do hiše
na stene in v srca diše: »Lahko noč!«

Draga, jaz potujem skozi noč,
grem preko senc in mesečine,
srce polno nebes je srebrnine,
pojoč v samoto gre v daljine,
na tebe misli in šepetá: »Lahko noč!«

POLNOČ

I

Zdajle je polnoč!
Ti sanjaš sanje iz raja nasmejanega,
jaz trgam bolečine iz srca razdejanega.
Ti v sladkih sanjah piješ slast življenja zamujenega,
ob svojem grobu jaz slonim življenja umorjenega.

Zdaj je polnoč!
Oj, kdaj bo že dan? Z njim sonce
in življenja zdravega vihar!
Zame nikdar!

II

O meni vsaka sled do sreče bila komaj
je načeta
in moja pesem o ljubezni zmerom
neizpeta.
Če pa se kje v sijaju je vonjavem sreča
posvetila,
že tisti hip je pot do mojega srca
zgubila.
In šla je, kot gre romar, ki ga cerkev ni,
pač pa krčma izvabila.

DANES MI ZVEZDE POJO ...

Danes mi zvezde pojo,
pojo mi himno nebes in duš
in preko dreves na moja okna
zliva se mesečine sladke sijaj.

Danes mi zvezde pojo,
pojo mi pesem občestva
in v nebesa se moje misli pno,
z ljubeznijo, ki sem jo našel, gredo.

O, pa jutri mi bodo zvezde še pele
in morda še lepše in slaje!
Pa če se vse pogrezne name
in če se sonce z zenita sname,
jaz pesmi zvezd ne dam,
ljubezni svoje jaz ne dam.

MOJA MOLITEV

O bog, če res si še nad nami,
blagoslovi s svetimi rokami
Ivanki pot, stezo, ljubezen njeno!
Kot ti za druge se je darovala,
če kamen, cvet, drevo je srečevala,
še v njem le tebe je iskala
in v stvarstva templju tvojem molitve je žebrala.

In zdaj te spet po svoje gre iskat,
zdaj gre ljubezni ukaz jekleni spolnjevati
in to je tvoja volja — večni nad zvezdami!
O, in če res si še nad nami,
na pot ji srečo troši s svetimi rokami,
na pot in pa povsod, kjer šla bo za željami.

Skofja Loka se lahko ponaša z znanstveniki in raziskovalci vseh vrst, ni pa rodila ustvarjalcev, ki bi v zakladnico slovenske književnosti prispevali pomembnejši delež, posebno s področja poezije. Zato bo za marsikoga presenetljiva pričujoča objava pesmi Jana Plestenjaka iz rokopisne zbirke, katere lastnica je Ivana Končan iz Ljubljane. Kot Ločani in rojaki, ki nam je prav zaradi redkosti te vrste ustvarjalcev vsaka njihova vrstica dragocena, lahko ugotovimo, da delo in življenje Jana Plestenjaka še vedno ni dovolj raziskano in tudi upoštevano. Skromen prispevek v tej smeri naj bi bila tudi objava njegovih pesmi.

Literarno ustvarjanje Jana Plestenjaka je zaobseženo v dveh ustvarjalnih obdobjih. Med dvema vojnama in do leta 1944 med vojno je pisal v glavnem za Mohorjevo družbo domače, ljudske povesti, ki so živ odsev težkih socialnih razmer kmetov in bajtarjev v škofjeloških hribih. Opisoval je težko in žalostno življenjsko usodo svojih ožjih sorodnikov, matere in očeta ter jo preoblekel v povesti Lovrač (1936), Bajtarji (1937), Potrebuježi (1938), Mlinar Bogataj (1942) in Herodež (1944). Mnogo je objavljajl v Mladiki. Pisatelj Fran Saleški Finžgar mu je bil vzornik in učitelj pri ustvarjanju te domačijske proze, prav tako pa tudi Fran Albrecht. Od leta 1944 do smrti v letu 1947 — v tem obdobju so nastala dela, ki so doslej (razen odlomka iz povesti Ratink, prim. LR III) ostala v rokopisu. Med krajšimi črticami je ostalo v rokopisu tudi večje delo v prozi o življenju v koncentracijskem taborišču v Italiji z naslovom Sonce za obzidjem. Strast, ki se ji je Jan Plestenjak predal že kot študent — pijača — mu je zaznamovala vse življenje in mu ga spremenila v muko in bedo ter povzročila tudi mnogo nerazumevanja. Po težki internaciji v koncentracijskem taborišču Chiesa nuova pri Padovi je izmučen našel vsaj nekaj topline in razumevanja pri zgoraj omenjeni prijateljici. Posvetil ji je album pesmi in črtic, ki šteje 64 kartonskih listov, na katere je napisal poleg posvetila štiri prozne sestavke (Draga mati, Requiem, Večer, Krik iz sladke tesnobe) in 28 pesmi, iz katerih objavljamo pričujoči izbor. Poleg tega je ohranjenih še 11 pisem, izredno občutenih, med katerimi so nekatera prave literarne umetnine in bi bila tudi vredna objave.

V pismu Končanovi dne 3. 2. 1945 je Jan Plestenjak o svojih pesmih napisal tudi tole: »Ne vem, kako naj se ti hvaležnega izkažem za milost, ki je mojemu ubitemu srcu uteha in pomoč? Zdaj se mi verzi kopičijo in pod naslovom Razbičana upanja jih dobiš povezane v knjižici, o kateri upam, da ti bo marsikaj razodela, česar prejšnja ni mogla, ker sedaj so tudi doživetja čisto drugačna, čeprav sem v mislih zmerom pri tebi in je vse, kar lepega doživim in občutim, posvečeno tebi... Doma sem kot v mrtvašnici, v samoti, kjer božanstvo, ki ga oba enako občutiva, izžareva lepoto in ljubezen, katero sva spoznala morda le midva, sem pa spet človek in morda tudi — umetnik.« V pismu dne 14. 4. 1945 pa pravi: »Če drugega ne, imela boš skromen spominček name, spominček vezanih in nevezanih besed, ki sem ti jih pisal z že skoro bolno iskrenostjo. Pa ni me sram, saj sem jih pisal bitju, ki me je do dna razumelo.«

Iz pesmi, prevzamejo nas prav zaradi omenjene iskrenosti, diha polno občutij, vse pa prekipeva v želji po ljubezni, razumevanju in svobodi. Ljubezen do matere (ki jo je tudi sicer izredno ljubil) enači z ljubeznijo do edinega bitja, ki ga razume v njegovi osamljenosti. Kljub liričnosti zaslutimo v pesmih tudi mračno in težko obdobje vojnega leta 1944 in željo po svobodi (npr. v pesmi Sproščenje, posebno pa v poetični prozi Requiem!). Mrkost in otožnost občutij in časa večkrat poudari z uporabo otožnega -ó v rimi. Verzi so svobodni, celo okorni in ponekod malo prisiljeni in bi jih kasneje gotovo še nekoliko predelal in obrusil, a mu je to preprečila kruta smrt. Kljub temu pa so vredni objave.

Janko Krek